

HZ. PEYGAMBER'İN BAZI HİRİSTİYAN TOPLULUKLARA VERDİĞİ KABUL EDİLEN AHİDNAMELERLE İLGİLİ İNGİLİZCE BİR KİTAP

İsmail Hakkı GÖKSOY*

Hiz. Peygamber'in Hicaz bölgesi ve çevresinde yaşayan ehli kitaptan Yahudi ve Hıristiyan topluluklarla çeşitli temaslar kurduğu, onlarla bazı antlaşmalar yaptığı ve onlara emannameler verdiği bilinen gerçeklerdendir. Medine'deki Yahudi kabilelerle yapılan Medine Sözleşmesi, Necran Hıristiyanlarının temsilcileri ile Medine'de yapılan görüşme ve onlara verilen emanname, Tebük Seferi sırasında yarımadanın kuzeyindeki bazı Hıristiyan topluluklarla imzalanan cizye antlaşmaları bunlara örnek gösterilebilir. Ancak, bunların dışında Hz. Peygamber'in Arap Yarımadası'nın çevresindeki diğer bazı Hıristiyan toplumlara da emannameler verdiği ve onlarla ahidnameler imzaladığı hususu pek fazla bilinmemektedir.

İşte bu konuların izini süren Amerikalı araştırmacı John Andrew Morrow, çalışmalarını *The Covenants of the Prophet Muhammad with the Christians of the World* (Angelico Press - Sophia Perennis, ABD 2013, ISBN: 978-1-59731-465-7) adlı hacimli bir eserde kitaplaştırmıştır. Dört kısımdan (part) ve 17 bölümden (chapter) meydana gelen bu kitap, büyük boy ebatta olup, indeks ve ekler dahil olmak üzere toplam 463 (XXII+441) sayfadır. Kitabın takdimini (forward) yapan Charles Upton, yazar hakkında "inanç bağlamında Peygamber Muhammed'in yazılı belgelerini, Batı ilminin katı kurallarını kullanarak bizlere büyük bir hizmet yapmıştır" diyerek kitabı sunar. Takdimini "İbrahimi dinler arasında yeni bir ittifakın oluşmasına bir fırsat" olabileceği beklentisini vurgulayarak bitirir (s.XI-XIII). Kitap, sadece akademik çevrelere yönelik bir kitap olarak düşünülmüş değildir. Aynı zamanda eğitilmiş okuyucu kitlesi de dikkate alınarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla, kitapta İngilizce'de Tanrı anlamına gelen "God" kelimesi yerine Müslümanların kullanmayı tercih ettikleri "Allah" kelimesi ve "Apostle" kelimesi yerine "Messenger" kelimesi kullanılmıştır. Bu açıdan kitap Müslümanların tasvip ettiği bir dil ve üslupta yazılmıştır denebilir.

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Üyesi.

Ahidname kavramı ve geleneği hakkındaki bilgiler “Concerning Covenants” başlığı altında verilir ve burası aynı zamanda kitabın bir girişi mahiyetindedir. Doğuda ve Batıda ahidnamelerle ilgili yapılan çeşitli çalışmalar, onların Arapça metinleri ve çevirileri, daha sonraki nüshaları ve tercümelemleri hakkında özet bilgiler sunulmuştur. Bunların en eskisi Lübnanlı Maruni Hıristiyan Gabriel Sionita (1577-1648) tarafından hazırlanan Arapça *el-Ahd ve 'ş-şurût ellef şerataha Muhammed Rasulullah li-ehli'l-mille el-Nasraniyye (al-Ahd wa al-Shurut allati sharataha Muhammed Rasul Allah li ahl al-millah al-nasraniyyah)* ve Latincesi de *Testamentum et Pactiones in itae nder Mohammedem et Chritianae fidei Cultures* (Paris: Antoine Vitre, 1630) adıyla yayımlanmıştır (s.XV). Ayrıca yazar, İslam dünyasından ve batıdan bazı aydınların ve yazarların oluşturduğu “Ahidname İnisiyatifi” adlı gruba da değinir. Esasen bu grup Ortadoğu’da, Afrika’da ve dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan Hıristiyan liderleri bilgilendirme ve ayrıca Müslüman liderlere de memleketlerindeki Hıristiyan nüfusun, özellikle Mısır ve Suriye’deki Hıristiyan toplumun korunmasında öncü olmaları talebini dile getirmektedirler (s.XVIII-XX).

Kitabın birinci kısmının birinci bölümü “The Prophet Muhammad and the People of the Book” başlığını taşımakta olup, toplam 64 sayfadır. Bu bölümde, esas itibarıyla Hz. Peygamber’in ehl-i kitap ile ilgili ilişkileri ele alınmıştır. Hz. Peygamber’in Sina Dağı, Necran, Mezopotamya, İran, Filistin, Mısır ve Ermenistan’daki Hıristiyan toplumlara verdiği kabul edilen ahidnamelerin aynı zamanda üç İbrahimi dinin, yani Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet arasında bir uyumun ve hoşgörü ortamının kurulmasına ilham kaynağı olarak hizmet etmesi beklenmektedir (s.1). Bu bölümde önce “The Prophet’s Early Life and Encounters with Christians” alt başlığı altında Hz. Peygamber’in doğumu, çocukluk ve gençlik yılları ele alınırken, gençlik yıllarında Hıristiyan papaz ve rahiplerle karşılaşması işlenmektedir. Özellikle amcası Ebu Talip ile birlikte Suriye taraflarına yaptığı kervan ticareti ve Busra’daki Rahip Bahira ile karşılaşması ve bunlarla ilgili rivayetlerin yanı sıra bu konulardaki Müslüman ve batılı ilim çevrelerinin konuyla ilgili değerlendirmelerinden alıntılar verilir. Hz. Peygamber’in Hz. Hatice ile evlenmeden önce onun kölesi Meysere ile birlikte Suriye’ye yaptığı kervan ticareti ve diğer şehirlere, özellikle Basra, Bahreyn, Yemen ve Sina Yarımadası’na yaptığı ticaret maksatlı seyahatlerine dikkat çekilir. Hz. Peygamber’in 15-25 yaş arasındaki gençlik dönemi ile evlendikten sonraki 25-40 yaşları arasındaki döneminin İslam kaynaklarında tam olarak zikredilmediğini, dolayısıyla bu dönemlerde onun Hicaz bölgesi dışında olabileceği ihtimali üzerinde durulur. Hatta onun Sina Dağı’ndaki rahiplerle görüşmüş ve bir süre burada kalmış olabileceği ihtimali iddia edilmiştir. Sina Dağı’ndaki Aziz Katarina Manastırı’nda Hz. Muhammed’in bir süre ikamet ettiği ve çobanlık yaptığına dair anlatımın, tamamen Sina Dağı rahiplerinin bir uydurması olamayacağı görüşünü ileri sürmüştür (s.12). Çeşitli yazarlar tarafından 16. Yüzyıl ve daha sonraki dönemlerdeki anlatımlara dayanarak verilen bu ve benzeri bilgilere göre, Hz. Muhammed Sina Dağı rahibini daha sonra

vergiden muaf tutmuş ve ona bazı haklar tanıyan bir belgeyi (ahidnameyi) parmak iziyle mühürleyip vermiş ve bu belge manastırda uzun yıllar muhafaza edilmiştir. Osmanlı Sultanı I. Selim, 1517 yılında Mısır'ı Osmanlı toprağına kattığı zaman bu belgeyi 400 altına satın alıp İstanbul'a götürmüş ve Osmanlı Türkçesi'nde yazılmış bir kopyası da manastırda kalmıştır (s.9-12).

Yazar Kuran'da Sina Dağı'ndan bahseden Tin suresinin birinci ve ikinci ayetlerinde geçen "And olsun incire ve zeytine [Filistin'deki İncir Dağı'na ve Zeytin Dağı'na]; Ve Sina Dağı'na" ibarelerini aktararak; yine Duha Suresindeki "Rabbin seni bir yetim çocuk olarak bulmadı mı? Ve sana bir sığınak vermedi mi? O seni dolaşan biri olarak bulmadı mı? Ve sana doğru yolu göstermedi mi?" şeklindeki 6. ve 7. ayetlerini delil göstererek Hz. Muhammed'in evlenmeden önce gençliğinde Arabistan'ın bozkırlarında dolaştığını ve sonra Sina Dağı'ndaki manastırda yaşayan bir rahipler topluluğı tarafından korunmuş olabileceğini, yetiştirildikten sonra da Mekke'ye geri gönderilip orada Hz. Hatice ile evlendiğini ifade eder. Hz. Muhammed'in Sina Dağı hakkındaki bilgisini sadece vahiy kanalıyla değil, aynı zamanda kişisel tecrübe ile de elde ettiğini belirtir (s.14-15).

Akabinde Sina Dağı'nda Fatımiler döneminde inşa edildiğı tahmin edilen bir caminin yapılışı ve bu cami ve külliyesinin çeşitli dönemlerde geçirdiğı safhalarla ilgili bilgiler aktarılır. Hz. Muhammed'in sözde ahidnamesinin de camide muhafaza edildiğı bildirilir. Buradaki Aziz Katarina Manastırı'nın külliyesi içinde hem kilise hem de cami bulunması önemli bir hoşgörü örneğidir (s.20). Hz. Peygamberin 25 yaşında iken Sina Dağı'nda bulunduğuna ve peygamberlik verildikten sonra miraca yükselişi sırasında da (621 yılında) yine Kudüs'ten sonra Sina Dağı'na gittiğini ileri süren anlatımların olduğuna dikkat çekilir. Üç dinde, yani Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te Sina Dağı önemini korumuş ve burayla ilgili halk arasında çeşitli rivayetlerin ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Hatta Hz. Peygamber'in 613 yılında Yahudilerle Makna Anlaşması imzaladığı ve bu imza sırasında bu bölgeye de uğramış olabileceğine dair çeşitli iddialar ileri sürülmüştür (s.22). Hıristiyan kaynaklar Sina Dağı'ndaki manastırın 4. Yüzyılda yapıldığını söylerler. Memluklu ve Osmanlı dönemlerinde de buraya uğrayan Avrupalı Hıristiyan gözlemciler burası hakkında gözlemlerine dayalı anlatımlar aktarmışlar ve hac yolları üzerinde bulunmasından dolayı Müslüman hacı adayları tarafından da ziyaret edildiğini vurgulamışlardır (s.27). Devamında Hz. Peygamberin 610 yılında ilk vahyi alması üzerine eşi Hz. Hatice'nin Hanif inancına mensup amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürmesi ile ilgili anlatımlar verilir. Yazar, kısaca isra ve miraç olayını açıkladıktan sonra Hz. Muhammed'in önce Hz. İbrahim'in ülkesi Suriye'ye, ardından Hz. İsa'nın ülkesi Filistin'e ve sonra da Hz. Musa'nın ülkesi Sina Dağı'na gittiğini kaydeder. Aslında Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi dönemde katıldığı kervan ticareti vasıtasıyla bu yerleri gayet iyi bildiğı bilinmekle birlikte, ticari seyahatlerinin

etrafında oluşan sözlü anlatımların çoğu tarihi gerçeklikten ziyade iddialardan ibarettir.

Kitapta daha sonra “The Constitution of Madina (Medine Anayasası)” alt başlığı altında Hz. Peygamberin hicretten sonra Yesrib’de (Medine) yaşayan Yahudi kabileleri ile imzaladığı Medine Sözleşmesi’nden bahsedilir. Sözleşmede şehirdeki üç büyük kabile adının zikredilmemesine dikkat çeker ve sözleşmenin tarihi hakkındaki bazı değerlendirmeleri aktarır ve sözleşmenin İngilizce çevirisini verir (s.23-31). Sözleşmeyi antik Yunan demokrasi tecrübesi ve Roma Cumhuriyet dönemi gelenekleriyle mukayese edildiğinde bile ileri sayılabilecek bir demokratik tecrübe olduğunu, her toplumsal üyeye hukuk karşısında eşitlik tanıdığını ve çoğulcu bir toplumsal yapı öngörülüğünü belirtir. Hz. Peygamber’in vefatından sonra ehl-i kitabın Müslümanlar tarafından “küffar” olarak adlandırılmaya başlandığını, halbuki Hz. Peygamber döneminde onlar için “ehl-i zimmet” tabiri kullanıldığını ve hiç “kafirler” olarak bakılmadığını vurgular (s.33). Medine’de Hz. Peygamber tarafından yeni kurulan düzende siyasi tabiliğin kabileye veya akrabalık bağı oluşturan kan bağına değil tamamen kamusal sözleşmeye, yani hukuka bağlılığın esas olduğunu ve bu düzende gayrimüslimlere de temel haklar tanınarak ümmetin bir parçası yapıldığını ifade eder. Hz. Peygamber’in İbranice, Süryanice ve Arapça’da yazılmış 62 tane mektup gönderdiğini ve bunlardan 29 tanesinin metninin sonraki kaynaklar vasıtasıyla mevcut olduğunu vurgular. Buradan hareketle Hz. Peygamber’in Sina Dağı rahiplerine, Necran Hıristiyanlarına, Asuri Hıristiyanlara, İran Hıristiyanlarına ve Kudüs’teki Ermeni Hıristiyanlara da ahidnameler göndermiş olabileceği ihtimalini belirtir (s.34).

“The Judo-Christian Response to the Advent of Islam” alt başlığı altında da, Yahudi ve Hıristiyan kabilelerin kendi dinlerini ve geleneklerini serbestçe yaşayabildiklerine vurgu yaptıktan sonra, Hz. Peygamber döneminde Müslüman olan Yahudi ve Hıristiyan asıllı bazı sahabelerden bahsedilir. İlk olarak Medine’de bir Yahudi efendinin kölesi ve Hıristiyan inancında olan Selmân-ı Farisî’nin Müslüman oluşu ve yine Yahudi asıllı Abdullah b. Sellam’ın, Taif Seferi sonrasında Hıristiyan köle Addas’ın ve bir grup Necranlı Hıristiyanın, Medineli Yahudilerden Muharrık’ın İslamiyet’e giriş hikayelerinden örnekler verilir (s.35-39). Akabinde yer alan “The Jewish Opposition: The Case of Banu Kaynuqa, Banu Nadir and Banu Qurayza” alt başlığı altında ise, Medine’de bulunan üç büyük Yahudi kabilesinin Hz. Peygamber’e muhalefeti ele alınır. Bu kabilelerin onun davetine olumsuz bakmaları ve Hz. Peygamber ile yaptıkları sözleşmeyi bozmaları üzerine farklı zamanlarda şehirden sürülmeleri ve Hayber’in fethinden sonra da oradaki Yahudiler ile yapılan ortaklık anlaşmalarından bahsedilir (s.39-42). Daha sonra Hz. Peygamber’in müşriklere karşı yürüttüğü mücadeleye ve İslamiyet’i özellikle müşrik Arap kabileler arasında tebliğ etmesine değinen yazar (s.42-43), Hz. Peygamber’in iç ve dış

politikası üzerinde durmaktadır. Hicaz'ın çevresinde ve Arap Yarımadası'ndaki kabile reislerine, Habeşistan Necaşisi'ne, Bizans İmparatoru Herakliyus'a, Mısır ve İskenderiyye Hükümdarı Mukavkıs'a, İran Kısrası Hüsrev'e, Gassani Emiri Münzir b. Haris'e, Bahreyn Emiri Münzir b. Sava'ya, Umman Emiri'ne gönderdiği mektuplar ve Akabe, Makna ve Ezruh'daki Hıristiyan ve Yahudi toplulukları ile yaptığı anlaşmalardan bahseder. Ayrıca, Hz. Peygamberin Necran Hıristiyanları ile Medine'de görüşmesini ve onlarla yaptığı anlaşma metni ile Yemen'deki Himyeri reisine gönderdiği mektupların içeriğini ve metinlerini verir (s.45-55). Hz. Peygamberin "emperyalist" bir idareci olmadığını kaydeden yazar, onun komşu devletleri siyasi hakimiyeti altına almak gibi bir düşüncesinin olmadığını vurgular. Onun esas görevi ve hedefinin İslam dinini yaymak olduğuna vurgu yapan yazar, Hz. Muhammed'in çevredeki birçok krallık ve kabile yönetimlerini İslam'a kazanarak Arap Yarımadası'nda "Birleşik İslam Devletleri" gibi bir siyasi yapıyı veya "İslam birliği" oluşturmayı hedeflediğini belirtir (s.58). Müslüman idarelerin tarih boyunca yönetimleri altında bulunan gayrimüslimlere her zaman gerekli korumayı sağladıklarını ve onlara karşı hoşgörülü olduklarını, hatta aynı korumayı ve hoşgörüyü İslam içinde mevcut olan bazı mezhep ve dini gruplara bile göstermediklerini vurgular (s.62).

Kitabın 35 sayfa tutarındaki ikinci bölümü (s.63-98) "The Prophet Muhammad and the Monks of Mount Sinai" başlığını taşımakta olup, Hz. Peygamber'in Sina Dağı rahiplerine verdiği belirtilen ahidnamenin otantik, yani sahil olup olmadığı tartışmasıyla başlamaktadır. Hicretin ikinci senesine tarihlenen bu ahidname, Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır'ı fethinden sonra orijinalini İstanbul'a götürdüğü, bir kopyasının ise Sina'daki manastırda kaldığı ifade edilir. Ancak, Arapça ve Osmanlı Türkçesi'ndeki en eski nüshaları 1683 tarihine dayanmaktadır. Bu nüshalar ile 1737 tarihli başka bir Arapça nüshası da günümüze kadar ulaşmıştır (s.65). Bu ahidnamenin kendisi miladi 7 Temmuz 623 tarihinde Hz. Peygamber tarafından Medine'de Mescid-i Nebevi'de dikte ettirildiği ve bizzat Ali b. Ebi Talip tarafından yazıldığı ileri sürülür (s.76). Yazar, çoğu muhafazakar İslam aliminin bu ahidnameyi sahil kabul ettiklerini, fakat bazılarının ve özellikle Selefi çizgide yer alanların bu ahidnamenin bugün mevcut hadis koleksiyonlarında bir referansının olmadığını ve sened zincirinin bulunmadığını ileri sürerek uydurma olduğunu ileri sürdüklerinin kaydeder (s.76-77). Ayrıca, ahidname belgesinin tarihlendirilmesi, yazımı, yazıldığı yer ve şahitleri ile Hz. Peygamber'in Sina Dağı'na gidip gitmediği hususundaki Müslüman ve Hıristiyan araştırmacı ve yazarların görüş ve değerlendirmelerini aktarır. "Commentary on the Contest of the Covenant" adındaki alt başlıkta da söz konusu bu ahidnamenin muhtevası üzerinde durulur (s.89-98). Yazar, bazılarının aksine Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi dönemde bir tacir olarak Arabistan Yarımadası ve çevresine yaptığı seyahatleri, Busra ve Necran gibi bazı yerlerdeki Hıristiyan rahipler ve toplumlarla teması dikkate alındığında, ve ayrıca Sina Dağı'ndaki Hıristiyan toplumun ve onların liderlerinin ve hatta sonraki dönemlerde Müslüman yöneticilerin ve alimlerin böyle bir ahidnamenin

gerçekliğini kabul etmelerini önemli deliller olarak göstererek bu ahidnamenin gerçek olabileceğini savunur (s.98). Ancak ahidnamenin üslubu ve muhtevası Hz. Peygamberin başka Hıristiyan topluluklarla yaptığı antlaşmaların içeriği ile aynı doğrultuda olmakla birlikte klasik siyer ve İslam tarihi kaynaklarında Hz. Peygamberin gençliğinde ve peygamberlik döneminde Sina Dağı'na geldiğine dair veya oradan gelen Sina heyetine Medine'de bir emanname verdiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Onun gençliğinde Sina Dağı'ndaki manastıra uğradığına ve bulunduğuna dair bilgiler tamamen buradaki Hıristiyan toplumun sözlü nakillerine dayanmaktadır.

Üçüncü bölüm "The Prophet Muhammad and the Christians of Persia" başlığı altında da Hz. Peygamberin İran Hıristiyanlarıyla, yani İran'da yaşayan Ermeni Hıristiyanlarla yaptığı kabul edilen ahidnameyi ele almaktadır. İran'ın İsfahan şehrindeki Yeni Culfa Ermeni Patrikliğinin elinde olduğu söylenen ahidnamenin 17. Yüzyıldan kalma sadece Farsça bir nüshası bulunmaktadır. Önce ahidnamenin sahihliği meselesi üzerinde durulduktan sonra ahidnamenin Hz. Peygamber'e kadar atfedilmesi üzerindeki tartışmalar ile muhtevası özetlenmiştir. Hicri dördüncü yıla (miladi 626) tarihlenen bu ahidnamenin içeriğine ve üslubuna bakıldığı zaman, İran Şii ortamında yazıldığı, fakat genel olarak ahidname geleneği çerçevesinde olduğu anlaşılmaktadır. 13. Yüzyılda bazı Ermeni raporlarında, Hz. Peygamber'in Ermenilere ahidname verdiğini söyleyen bilgilere rastlanmaktadır ve dolayısıyla bu ahidnamenin de içeriği kısmen bu tür anlatımlara dayanmaktadır. Ayrıca, İran Şahı Abbas'ın 17. Yüzyılda Ermeni Hıristiyanlara verdiği bir ahidname niteliği taşıdığını da gözden uzak tutmamak gerekir (s.99-108).

Dördüncü bölüm "The Prophet Muhammad and the Christians of Najran" başlığı altında Hz. Peygamberin Necran Hıristiyanları ile olan ilişkilerine tahsis edilmiştir. Ahidnamenin sahihliği, hicri dokuzuncu yılda (miladi 631) Necran Hıristiyanları ile yapılan anlaşmanın metni, ahidnamenin içeriği üzerine çeşitli yorumları ve değerlendirmeleri ele almaktadır (s.109-138). Muhtevası üzerinde bazı anlatım farklılıkları olmakla birlikte, Hz. Peygamber'in Necran Hıristiyanlarının temsilcileri ile Medine'de görüşmesi ve onlarla mübahale yapması Kuran'da (Ali İmran, 61) yer almasının yanı sıra ayrıca Hz. Peygamber'in onlara verdiği emanname ve gönderdiği mektuplar, klasik İslam tarihi kaynaklarında açıkça kaydedilmiştir. (Konuyla ilgili bkz., Muhammed Hamidullah, *Vesâikü's-siyasiyye: Hz. Peygamber Döneminin Siyasi ve İdari Belgeleri*, Çev: Vecdi Akyüz, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1997, s.193-209)

Beşinci bölüm ise, "The Prophet Muhammed and the Christians of the World" başlığını taşımaktadır. G. Sionita'nın Arapça'daki *el-Ahd ve 'ş-Şurût* adlı eserinde bulunan belge ilk İslami kaynaklarda bulunmaz ve sadece 17. Yüzyıl başlarında Osmanlı ülkesinde ve Avrupa'da yeni yazılan nüshalarına ve

tercümelerine rastlanmaktadır. Tüm Hıristiyanlara hitap ettiği için yazar tarafından “Christians of the World (Dünya Hıristiyanları)” ahidnamesi olarak adlandırılmıştır. Aslında bu Arapça ahidname Osmanlı ülkesindeki tüm Hıristiyanların korunmasını sağlamak amacıyla hazırlanmış bir belge niteliği taşımaktadır. Ayrıca bu ahidname ile ilgili olarak sonraki yüzyıllarda yapılan bazı çalışmalar ve değerlendirmeler aktarılır, akabinde de ahidnamenin muhtevası üzerine yorum yapılır. 1538 tarihli ahidname ile 1650 tarihli ahidname metni arasında kelime ve ifade değişiklikleri gibi bazı ufak farklılıklara da dikkat çekilir. Mesela, ilkinin yazarı Ali b. Ebi Talip iken, ikincisinininki Muaviye b. Ebu Süfyan olarak verilmiştir (s.139-176). Benzeri hakları ve sorumlulukları ihtiva eden bu ahidname de, cümle yapısı, kullanılan kelimeler, üslup ve muhteva bakımından diğerlerine benzemesine rağmen, ilk dönem İslam tarihi kaynaklarındaki bilgilerle örtüşmezler. Hicri dördüncü (miladi 630) yıla tarihlenen ahidnamenin şahitlerinin bir kısmının ve hatta yazarının Mekke'nin fethinden (630) önce henüz Müslüman olmadığını bildiğimiz Muaviye b. Ebu Süfyan'ın olması, ahidnamenin gerçekliğine gölge düşürmektedir.

Altıncı bölüm “The Prophet Muhammad and Assyrian Christians” başlığını taşıyan ve Yukarı Mezopotamya bölgesinde yaşayan Asuri Hıristiyanlar ile ilgilidir. Osmanlı Sultanı I. Selim dönemine kadar söz konusu ahidnamenin aslının kiliselerinde korunduğu ifade edilmekle birlikte, sadece 1910 tarihli Farsça bir nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Dolayısıyla bu bölümde de önce söz konusu ahidnamenin sahihliği ile ilgili tartışmalar ele alındıktan sonra muhtevası üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Bu ahidname de Sina Dağı'ndaki Aziz Katarina Manastırı'na verildiği belirtilen ahidnamenin içeriği ile büyük bir benzerlik arz eder. Ahidnamenin yazarı Muaviye b. Ebu Süfyan, yeri ve tarihi de sırasıyla Medine ve hicri dördüncü yıl olarak belirtilir (s.177-190).

Yedinci bölüm “The Prophet Muhammad and the Armenian Christians of Jerusalem” adıyla Hz. Peygamberin Kudüs'teki Ermeni Hıristiyanlara verdiği kabul edilen ahidname ile ilgilidir. Kudüs'teki Ermeni Patrikliğine bağlı Aziz James Kütüphanesi'nde muhafaza edilen ahidnamenin ipek bir kumaş üzerine yapılandırılmış bir kağıt tomarının içinde bulunmaktadır. Yazar ahidnamenin tarihini tam olarak belirtmemesine rağmen, Ermeni din adamlarının ahidnamenin bizzat Ermeni Patriği I. Abraham'ın (patrikliği 638-669) 626 yılında Medine'ye giderek Hz. Peygamber'den aldığını ileri sürmektedirler. Ancak, siyer ve hadis gibi klasik İslam kaynaklarında bunun bir referansının bulunmaması, ahidnamenin sahihliğini tartışmalı kılmaktadır. Bu ahidnamenin ardından Hz. Ömer'in ve Hz. Ali'nin Kudüs'teki Ermeni Hıristiyan toplumuna verdikleri belirtilen fermanların İngilizce metinleri ve değerlendirmeleri ile Eyyubi Sultanı Selahaddin'in verdiği ahidnamenin muhtevasının bir değerlendirmesi takip etmektedir (s.191-202).

Kitabın ikinci kısmı (part two) ise, söz konusu edilen mevcut ahidnamelerin çeşitli dillerdeki metinlerine (texts) tahsis edilmiştir. Bu kısımda önce, sekizinci bölümde Hz. Peygamberin Sina Dağı rahipleri ile yaptığı söylenen ahidnamenin çeşitli dönemlerdeki Arapça ve 1638 tarihli Osmanlıca metinleri ve bunların İngilizce çevirileri verilmektedir (s.205-222). Dokuzuncu bölümde İran Hıristiyanları (s.223-226), onuncu bölüm dünya Hıristiyanları ile ilgili Arapça metinleri ve İngilizce çevirileri yer almaktadır (s.227-253). Ardından 1538 ve 1630 tarihli dünya Hıristiyanları ile yapıldığı söylenen ahidnamenin Arapça metinleri bulunmaktadır (s.255-291). Onbirinci bölümde ise, Necran Hıristiyanları ile ilgili ahidnamenin Arapça ve yazar tarafından yeniden yapılan İngilizce çevirisi vardır (s.293-311). Onikinci bölümde Asuri Hıristiyanları ile yapılan 1910 tarihli ahidnamenin Farsça metni ve İngilizce çevirisi yer almaktadır (s.313-320).

Onüçüncü bölümde “Examining the Authorities” başlığı altında ahidnamelerde şahitler olarak isimleri geçen sahabe adları ve onların kimlikleri ele alınmıştır. Genellikle şahid olarak ismi geçenler Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali, Selman-ı Farisi, Ebu Zer Gıfarî ve Ebu Hureyre gibi tanınmış sahabeler olmakla birlikte hicri dördüncü yılda yazıldığı belirtilen birkaç ahidnamede de henüz Müslüman olmayan Muaviye b. Ebu Sufyan’ın adı geçmektedir. Ayrıca, tanınmış sahabeler arasında yer almayan veya isimleri yanlış olarak yazılan bazı şahitler de bulunmaktadır. Hadislerde uygulanan senet zinciri ahidnamelerde yoktur. Söz konusu ahidnamelerin orijinal nüshalarının klasik Arapça’da yazılmış oldukları kabul edilse bile, çeşitli zamanlardaki aktarım ve yazım aşamalarında yazıcılar tarafından uygun görülmeyen kelimelerin veya şahitliklerin değiştirildiği anlaşılmaktadır (s.323-330).

Ondördüncü bölüm “Tracking the Transmissions” başlığını taşımakta olup, bir buçuk sayfa uzunluğundadır. Kısaca bu bölümde yazar ahidnamelerdeki sözlü aktarımın izini sürmeye çalışmaktadır. Metinlerin tek bir ahidnamenin farklı versiyonları mı yoksa her birisinin özgün olarak ve farklı yollarla mı geldiği konusunu tartışmaktadır. Yazar burada tek bir kopyadan, yani Necran Hıristiyanlarına verilen ve tarihi gerçekliği kabul edilen ahidnameden üretilmesinden ziyade her bir ahidnamenin farklı ve eşsiz olarak geldiği görüşünü tercih etmektedir (s.331-332).

Onbeşinci bölüm ise “The Covenants in Context” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm esas itibariyle Hz. Peygamber döneminden itibaren çeşitli İslami devirlerde, yani Raşid Halifeler ve sonraki İslam hanedanlıklarında Müslüman idarecilerin yönetimleri altındaki gayrimüslim topluluklara karşı tavırları ve hoşgörülü uygulamaları örneklerle ele alınmaktadır. Hz. Ömer’in Kudüs başta olmak üzere çeşitli yerlerdeki gayrimüslim topluluklara verdiği ahidnamelerden örnekler verilir. Bu bölümde özellikle Endülüs’teki Müslüman idareciler

dönemindeki hoşgörölü politika ile sonrasındaki Katolik Hıristiyanların Müslümanlara karşı izlediği baskıcı ve korkunç politikalar ile Müslümanlara uygulanan asimilasyon ve işkence uygulamaları, Osmanlı döneminde gayrimüslim topluluklara karşı uygulanan hoşgörölü uygulamalara dikkat çekilmektedir. Yazar Müslüman–Hıristiyan ilişkileri açısından İslam beldelerindeki Müslüman yönetimler altında yaşayan gayrimüslim toplulukların durumlarını ve bunun tarihsel sürecini somut örneklerle güzel ve doğru bir yaklaşımla mukayeseli olarak açıklamıştır (s.333-351).

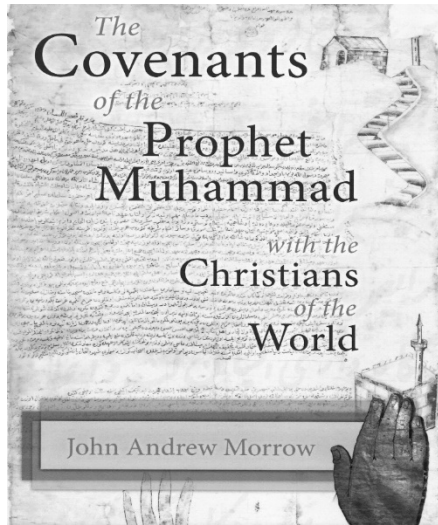
Onaltıncı bölüm “General Conclusions” başlığı altında Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanların günümüzde kendi kutsal kitaplarındaki hoşgörü ve birlikte yaşama geleneklerinden uzaklaştıklarını ve geçmişteki hoşgörölü tecrübenin tekrar gün yüzüne çıkartılmasının zamanı geldiğini vurgular. Ahidnamelerin sahihliği meselesinin her zaman tartışmaya açık olduğunu, ancak muhteva analizi yapıldığında Hz. Peygamber'in uygulamaları ve İslamiyet'in gerçek öğretileri ile tam bir uyum içinde bulunduğunu belirtir. Şahitler listesine gelince, bazıları belirtilen tarihlerde henüz Müslüman olmamış iken, diğer bazıları hali hazırda vefat etmiş sahabelerdendir. Hatta bazılarının isimlerine biyografi kitaplarında sahabe olarak rastlanmamaktadır. Yazım ve üslup bakımından yetersiz olduğu ileri sürülse de, bunların söz konusu belgelerin yeniden yazımdan kaynaklandığını kabul etmektedir. Ancak, burada hemen şunu belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber tarafından verildiği söylenen ahidnameler, üslup ve yazım bakımından sonraki dönemlerdeki yazım geleneklerine daha fazla benzemektedir. Bununla birlikte ahidnamelerin muhtevaları genel itibariyle bilinen geleneklere aykırı olmayan hakları ve sorumlulukları ihtiva eden, Kuran'ın ilke ve prensiplerine uygun, Hz. Peygamberin, Raşid halifelerin ve sonraki Müslüman idarecilerin uygulamalarıyla örtüşmektedir. Hz. Peygamberin Necran Hıristiyanları ile Medine'de yaptığı antlaşmayla ilgili bilgiler ilk İslam kaynaklarında bulunmasına rağmen, diğerleriyle ilgili anlatımlar yer almamaktadırlar. Dolayısıyla, diğer ahidnameler tamamen Hıristiyan toplulukların kendi kiliseleri ve arşivleri kanalıyla sonraki dönemlere ulaşmışlardır. Yazar, kitabının bu bölümünü Ebu Davud'ın Süneninde geçen Hz. Peygamber'in gayrimüslimlere hiçbir surette zulüm yapmamayı öngören bir hadisi ile tamamlar: “Kim gayrimüslim tebaaya zulmederse, kıyamet gününde karşısında beni bulur.” (s.353-363).

Onyedinci bölümde “Suggestions for Future Scholarship” başlığı altında yazar bu çalışmayı bir “başlangıç” ve bir “deneme” (essay) olarak değerlendirmektedir (s.365). Yazar, Hz. Peygamberin çeşitli bölgelerdeki Hıristiyan toplumlarla yaptığı ahidnamelerin gerçek olduğuna inanmaktadır. Bununla birlikte o, belgelerin bazı problemler içerdiğini de kabul eder. Özellikle şahitliklerle ilgili birçok problemin olduğuna inanır. Mesela, Sina Dağı ahidname nüshalarının bazılarında 16, bazılarında ise 22 şahit bulunmaktadır. Sayı aynı

olanlarda bile şahitlerin isimleri farklıdır. Yazar bu konuda birçok müphem durumun olduğunu ve daha ileri seviye araştırmaların yapılması gerektiğini vurgular (s.365-373). Ayrıca, yazar çeşitli bölümlerde yaptığı güncel değerlendirmelerde özellikle Selefi, Vehhabi ve Tekfur gruplarının İslam din anlayışlarını Hz. Peygamberin Hıristiyanlara gösterdiği saygıdan oldukça uzak olduklarını vurgular. Bu grupların varlığını İslam dünyasında, özellikle Suriye, Mısır ve Lübnan gibi Arap ülkelerinde yaşayan Hıristiyan topluluklar için büyük bir tehlike ve fanatizmin kaynağı olarak görmektedir (Mesela, bkz. s.201).

Çalışmanın dördüncü kısmı (Part IV) ise, söz konusu ahidnamelerde adı geçen şahitlerin isim listeleri ve bunların durumları, Sina Dağı'ndaki Aziz Katarina Manastırı ile Busra şehrindeki Rahip Bahira Manastırı'nın çeşitli zamanlarda çekilmiş fotoğrafları, Hz. Peygamberin komşu hükümdar ve kabile reislerine gönderdiği davet mektuplarının mevcut fotokopileri gibi çeşitli ekleri ihtiva etmektedir (s.377-411). İndeks ve bibliyografya bölümleri ile çalışma son bulmaktadır.

Sonuç olarak araştırmacı J. A. Morrow tarafından kaleme alınan kitap, Hz. Peygamber'in Arap Yarımadası çevresindeki çeşitli Hıristiyan topluluklara verdiği kabul edilen ahidnamelerle ilgili derli toplu, konuyla ilgili geçmiş tartışmaları da ihtiva eden ve muhtevalı bir çalışma niteliğindedir. Hz. Peygamber'in ve sonraki Müslüman yönetimlerin İslam beldelerinde yaşayan Hıristiyan toplumlarına karşı tutumlarının ve izledikleri politikaların Batı kamuoyunda doğru bir şekilde bilinmesine ve anlaşılmasına katkı yapacağı açıktır. Hıristiyan-Müslüman diyalogu bağlamında uzun bir süreç sonunda hazırlanan ve büyük bir emek mahsulü olan eser, bu açıdan kayda değer bir çalışmadır.

Resim 1:
Adı Geçen Kitabın Dış Kapağı